

Modet att befria en kristen människa

Få begrepp är väl så laddade som frihet och kärlek. De har genom historien lyfts fram och gömts undan; ömsom hyllats, ömsom förkastats beroende på kontext och vilka ideal som för stunden varit förhärskande. Min ödmjuka avsikt är att med hjälp av Augustinus verk *Tolkning och retorik*, Martin Luthers *En kristen människas frihet*, samt *The courage to be* av Paul Tillich diskutera dessa, samt försöka svara på frågan om det krävs mod för att leva ett (kristet) liv präglat av frihet och kärlek.

Av: Urban Sylvan, teol.stud.

Frihetsbegreppet är vanligt förekommande inom såväl filosofin (viljans frihet) som politiken (fri- och rättigheter) men föreställningen om en personlig, andlig frihet är också i en kristen teologisk kontext central. Augustinus, som ju var starkt präglad av klassisk filosofi, berör inte tydligt i sitt verk *Tolkning och retorik* frihet, även om det med god vilja kan läsas in. Exempelvis skriver han att "den som förlitar sig på tron och kärleken och orubbligen håller fast vid dem behöver inte Skriften utom för att undervisa andra."¹ Här tolkar jag in en form av frihet som förutsätter att människan är så väl förankrad i tron och det kristna budskapet att hon med sitt förnuft kan avgöra vad som är rätt och fel. I en separat skrift, *De libero arbitrio*, ("Om den fria viljan")² som han skrev ca tio år före de tre första böckerna i *Tolkning och retorik*, avhandlar Augustinus sin syn på begreppet frihet. Han framför där att hela vår tillvaro är skapad av Gud och att den är i princip god, men människan har en särställning; hon kan med sitt förnuft uppfatta Guds ändamål med skapelsen och genom fria viljeakter medverka till att de förverkligas. Han poängterar också att viljans frihet och ett (rätt) bruk av den är vägen till de sann andliga frihet.

Om Augustinus hävdade att människans förnuft räckte och att hon (i den bästa av världar) inte behöver Skriften, förhåller det sig lite annorlunda med Luther. Hans frihetstänkande handlade inte om viljefriheten utan om den personliga och andliga frihet som kristen tro skänker. Inspirerad av Paulus, som gav de hednakristna fritt tillträde till nåd och tro utan underkastelse av den mosaiska lagen, hävdar Luther att alla har direkt tillträde till Gud genom Skriften, men med frihet från de

regler kyrkan ställde upp för att reglera människans fromhetsliv. Det var alltså friheten i människans relation till Gud och friheten från yttre kyrklig auktoritet Luther avsåg och inte, som många samtida ville låta bli en konsekvens, impulser i kampen mot socialt och politiskt förtryck i samhället.³

I ljuset av Paul Tillich framstår budskapen från Augustinus och Luther som tämligen enkla, eller kanske snarare fyrkantiga och ger relativt lite utrymme för individen att, för att använda ett slitet uttryck, tänka utanför ramarna. Tillich vill, i relation till Augustinus och modern filosofi, förstå Gud som *själva varat* «being itself»: Gud är ouplösligt förbunden med vår tillvaro. Om vi förstår Gud så är det möjligt för varje sökande människa att se Gud som hennes *yttersta angelägenhet* «ultimate concern». Kopplat till Luther och hans nådelära ser Tillich upplevelsen av acceptans och att vara älskad som det centrala i relationen till Gud och vägen till personlig frihet.

Tillich verkar dock inte, vilket jag tycker är ytterst intressant, imponerad av människans förvaltande av sin frihet. Han menar att det ligger en fara i att köpa färdiga förklaringsmodeller och att vi inte bara har en frihet att utforska vår andlighet genom att ställa dagsaktuella frågor, utan också en plikt att göra det. Tillich menar att människan flyr från sin rättmätiga frihet till frågor och svar, till en situation där inga ytterligare frågor kan ställas och där svaren på tidigare frågor är planterade i henne auktoritativt. För att undvika risken att ställa tvivlande frågor, ger hon upp rätten att fråga och tvivla. Hon kapitulerar för att rädda sitt andliga liv; flyr från sin frihet för att undkomma ångesten för meningslöshet. Därigenom är hon inte längre ensam; inte i

¹ Augustinus, *Tolkning och retorik*, s 45

² <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/frihet>

³ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/frihet>

existentiellt tvivel eller förtvivlan. Hon ”deltar” och bekräftar genom deltagandet sin (inplanterade) andlighet. Meningen är räddad men på bekostnad av självet.

Med kärlek i en kristen kontext syftas på den självutgivande kärleken (aga’pe)⁴ ett begrepp som spelat stor roll i såväl etiken som teologin. Inte minst i Nya Testamentet är det centralt och används för att karakterisera Gud. Agape bör också vara den egenskap som präglar människans förhållande till Gud och till sina medmänniskor. Till skillnad från den begärande kärleken, eros, är den självutgivande kärleken kristendomens grundmotiv och helt oberoende av objektets värde.

För Augustinus är kärleken själva poängen i det kristna budskapet där allt mynnar ut i det dubbla kärleksbudet: *Du skall älska Herren, din Gud, av hela ditt hjärta och med hela din själ och med hela din kraft och med hela ditt förstånd, och din nästa som dig själv*⁵ Han menar att den som läser in kärlek i Bibelns texter och budskap alltid tolkar texterna rätt, även om hon inte alltid förstår varför utan, som han själv uttrycker det ”genar över åkern” på väg till målet. För Augustinus är kärlek tro och tro kärlek, varför den yttersta konsekvensen blir att ”om någon avfaller från tron kommer han med nödvändighet att också avfalla från kärleken”⁶

Augustinus lägger också ut texten om hur människan bör kanalisera sin kärlek. Han gör här skillnad mellan att *njuta* och *bruka* och menar att det (i princip) är fel att njuta för njutandets egen skull; att kärleken då inte är riktad mot Gud. Men genom att bruka, att älska (även i förhållandet till andra människor) för Guds skull, då är kärleken rätt kanaliserad.

Luther skriver att ”en sak och den ensam är nödvändig för kristet liv, rättfärdighet och frihet – och det är Guds högheliga ord, Kristi evangelium...”.⁷ Frågan man då kan ställa sig är hur Luther ser på kärlek, något som redan för Augustinus var så centralt. Att Luther i det sammanhang vi studerar inte nämner kärlek uppfattar jag som att då det är frihet han

avhandlar håller han sig sakligt till ämnet. Kärleken får dock utrymme i vad som är upprinnelsen till skriften *En kristen människas frihet*, nämligen hans nittiofem teser. Där kan vi läsa att ”Varje brist i den döendes andliga hälsa, d v s i hans kärlek, vållar med nödvändighet stor fruktan och ju större bristen är, desto större blir fruktan”⁸

Tillich gör, även han, en koppling mellan kärlek och fruktan «fear». Med utgångspunkt i Spinoza inleder han med att definiera kärlek som själens deltagande i det gudomliga och att den är andlig, klart skild från kroppslig existens. Han skiljer, för att nu lämna Spinoza, mellan fruktan och ångest⁹ «anxiety» och menar att fruktan, eller rädslor, är något vi kan objektifiera och därmed, exempelvis med hjälp av kärlek, bekämpa. Ångesten däremot ligger bortom en manifesterad rädsla och är snarare ett icke-vara som inte går att bekämpa ens med kärlek. Jag förstår Tillich så att han menar att det till och med är meningslöst att ägna oron uppmärksamhet.

“One could say that as long as there is an object of fear love in the sense of participation can conquer fear.”¹⁰

Förutom kärlek har mod alltid varit ett vapen mot det fruktade. Mod räknas i den grekiska filosofin som en av kardinaldygderna¹¹ och kan definieras med att modig är en människa som vågar ta risker och göra något som är farligt utan att vara rädd för följderna.¹² I en kristen tradition lades senare till tro, hopp och kärlek vilket Luther inte är sen att ansluta till då han skriver att ”Många har sett den kristna tron som en lätt sak. Och de är inte heller få, som räknar den till dygderna och anser dem som besläktade med tron. Men detta gör de, för att de inte har provat tron genom någon erfarenhet, och inte heller någonsin har smakat vilken väldig kraft tron är.”¹³ Det Luther här skriver om erfarenhet skall vi återkomma till efter att ha konstaterat vad Tillich skriver om mod – det är ju trots allt vad man förväntar sig

⁸ Martling C H, *Kyrkligt documentarium* s. 216

⁹ I vissa stycken finner jag att det hade varit lämpligare att översätta ordet anxiety med 'oro'.

¹⁰ Tillich Paul, *The courage to be*, s. 36

¹¹ www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/kardinaldygder

¹² http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/enkel/modig

¹³ Luther M, *Om en kristen människas frihet*, s. 38

⁴ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/agape>

⁵ Bibel 2000, Lukasevangeliet 10:27

⁶ Augustinus, *Tolkning och retorik*, s. 44

⁷ Luther Martin, *En kristen människas frihet*, s. 40f

få reda på då man lägger ögonen på hans bok, *The courage to be*. Han beskriver mod som en manifestation av själva varats grund vilket är det närmsta ett gudsbevis vi kan komma! Mod handlar om självbejakelse och om att stärka varat så som motsats till icke-varat: all ångests orsak, inför vilken vi kan välja förtvivlan eller mod. Ångesten i sig, menar Tillich, är ontologisk och kan därför varken förhandlas eller tas bort.

Orsaken till ångesten, icke-varat, har tagit sig olika uttryck genom historien. Den hade under antiken sin kärna i frågor rörande *öde och död*, under medeltiden *skuld och fördömelse* och, fortsätter Tillich, under nittonhundratalet *tomhet och meningslöshet*.

Vi kan vid det här laget konstatera att våra tre teman *frihet, kärlek* och *mod* återfinns hos samtliga tre teologer. Låt vara att de har olika utgångspunkter, använder olika språk och ställer frågor på olika vis. Men vad de alla talar om är relationen och erfarenheten av Gud samt hur Guds budskap skall tolkas. Vid läsning av dessa klassiker görs en resa över ettusensjuhundra år med nedslag åren 397, 1520 och 1952 d v s år som överensstämmer med ångestens kärnfrågor som Tillich förstår dem. Det respektive teolog gör, är att utifrån sin samtid; sin kontext tolka det kristna budskapet med det språk, den kunskap och den erfarenhet som fanns vid handen då.

Tillich myntade begreppet *korrelationsmetoden* vilken är en teologisk metod som söker svara på frågan vilken plats i samhället kristendomen har. Tillich menar att människan i var tid och med hjälp av bl.a. filosofi och kultur måste ställa frågor som kristendomen har att svara på för att äga relevans. Och denna metod skall, enligt Tillich bl.a. förstås som ett recept på hur teologi ska bedrivas och en beskrivning av hur teologi (oftast) har bedrivits genom historien.¹⁴

Även om korrelationsmetoden som begrepp uppstod först på nittonhundratalet, menar jag att såväl Augustinus som Luther, jämte många andra teologer utifrån sin samtid, har ställt frågor och sökt svar på hur det kristna budskapet skall tolkas och, kanske framför allt,

¹⁴ Wirén Jakob, *Bortom exklusivism, inklusivism och pluralism?* STK nr 4, 2008, s. 147

förmedlas. Det är alltså inte fråga om att budskapet har förändrats över tiden, men väl förståelsen och den förståeliga manifestationen av det obegripliga – Gud.

För att försöka åskådliggöra detta dristar jag mig till att här spika upp (!) två av Luthers teser, vilka dels faller väl in i temat, dels korrelerar med de teorier Tillich presenterar:

- ”*Skillnaden mellan helvete, skärseld och himmel synes vara densamma som mellan förtvivlan, hopplöshet och frid.*”¹⁵
- ”*Det synes nödvändigt att anta, att hos själarna i skärselden kärleken tillväxer i samma mån som skräcken avtar.*”¹⁶

Omfattade Luther samma syn på himmel och helvete? som under medeltiden var tämligen enkel och allmän. Det fanns *per se* ett helvete och dit kom den som inte klarade prövningarna. Detta förhållande var, då läs och skrivkunnigheten var långt från allmän, en praktisk pedagogisk modell och en enkel bild att förmedla. Detta korrelerar också med den tidens orsak till ångest nämligen skuld och fördömelse. Alla verk av Luther, säger Tillich¹⁷, är fyllda med sådant mod som krävs för att stå emot den tidens negativism symboliserad av död och djävulen. Idag däremot, då orsaken, beroende på att samhället ser helt annorlunda ut, är en annan, låt säga tomhet och meningslöshet (även om de, enligt Tillich, skulle vara giltiga i mitten på nittonhundratalet) är det färre som är beredda att köpa helvetet som förklaringsmodell.

Problem uppstår dock när en kristen människa idag köper ett medeltida koncept och utan vidare eftertanke försöker förklara det kristna budskapet med dåtidens vokabulär och erfarenheter. (Jag väljer att ta med begreppet erfarenhet här även om Tillich inte ansåg personliga erfarenheter vara en grund för teologi.¹⁸ Däremot har andra, senare, teologer¹⁹ som arbetar med korrelation valt att ta med dem och även andra källor). Detta exempel är

¹⁵ Martling C H, *Kyrkligt documantarium* s. 216

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Tillich Paul, *The courage to be*, s. 161

¹⁸ Wirén Jakob, *Bortom exklusivism, inklusivism och pluralism?* STK nr 4, 2008, s. 148

¹⁹ Ibid. s. 148 ff

möjligan något tillspetsat. Men det belyser väl den situation som uppstår i en med dogmatik driven rörelse som kristendomen i vilken det kan vara, som vi har konstaterat ovan, lättare att avsäga sig sin frihet och låta internalisera en oreflekterad tro för att kunna delta, än att utsätta sig för prövning och genom egen erfarenhet etablera en relation till Gud. Läger man därtill en historisk ryggsäck av fördömanden och inkquisition ligger rädslan för att göra och tycka fel fortfarande bara precis under ytan.

Begreppen frihet och kärlek har bevisligen haft stor betydelse i en kristen kontext. Inte minst för teologiska giganter som Augustinus, Luther och Tillich. Vi har också kunnat skönja att det skett en utveckling i förmågan att tolka det kristna budskapet samt praktiken för hur vi kommunicerar det. En minsta gemensam nämnare för våra tre teologer är att de alla hade annan högre utbildning än bara teologin. Jag vågar drista mig till att därmed dra slutsatsen att de hade en, om inte i absoluta termer bättre, så i alla fall bredare förståelsehorisont än andra.

Att tillskansa sig kunskaper och erfarenheter som i förlängningen kan tjäna helheten är även fortsättningsvis en nyckel. Genom dessa kan vi, bättre och bättre, förstå vår historia, samtid och därmed bättre förmedla vad, exempelvis frihet och kärlek i en kristen kontext innebär. Augustinus hävdade att den som undervisar andra utan högmod och missunnsamhet bör föra vidare det som han själv har lärt sig. Med detta menar jag inte att förringa eller ta bort värdet av personlig, kanske till och med mystik, erfarenhet av Gud – den måste ses som en parallell och, som tidigare nämnts, en viktig källa för teologin. Luther såg det, enligt Tillich²⁰, därför nödvändigt att avlägsna det som stod i vägen för en omedelbar och direkt relation människa-Gud då detta i form av påvar och överbyggnader skar av möjligheten till personlig erfarenhet. När reformationen gjorde sig av med mellanhänderna och möjliggjorde denna direktkontakt blev ett nytt *icke-mystiskt mod att vara*²¹ möjligt.

Bilden av Gud måste alltså variera, dels beroende på den individuella erfarenheten av

Gud, men också som en konsekvens av ökad kunskap. Korrelationsmetoden är ofrånkomlig i så motto att vi lär oss att ställa adekvata frågor, kopplade till vår samtid. Frågorna möjliggör tänkbara svar. När vi ställer frågor är vi öppna. Att inte ställa frågor, är det av rädsla för svaren eller av självgodhet, stänger vi in oss i strukturer som inte svarar mot vår samtid och vårt vara. Frågan är om man inte därmed också kan hävda att korrelationsmetoden bidrar till att befria människan i takt med att den omdefinieras.

Det är lätt att internalisera dogmer och läror som, så att säga, är färdigförpackade. Inget här sagt om dogmerna och lärorna – de kan vara hur rätt som helst, men genom att inte själv ställa frågorna och erfara sökandet efter svaren avsäger vi oss själva våra egna jag. Men detta kräver mod. Det innebär ett ifrågasättande för, som Tillich säger; den som har tillskansat sig en färdig modell förtrycker inte bara sig själv, utan är den som är mest snar att också trycka den i halsen på andra och därmed kväva även dem.

Friheten ligger alltså 1) i det kristna budskapet *per se*; att leva i kärlek och 2) i att få lov att utmana bilderna och förklaringsmodellerna av etablerade läror och dogmer. Bägge kräver mod. Att leva kristet kärleksfullt implicerar att en människa kommer att göra val och ta beslut som strider mot gängse (sekulära) uppfattning om hur en människa bör bete sig – inte i etisk mening eftersom de flesta ändå skulle hålla med om riktigheten i att leva kärleksfullt. Men i en ”rationell” mening utifrån samtidens etablerade normer om vad som utgör en framgångsrik människa. Att, som under punkten två ovan, få lov att utmana läror korresponderar mer med det livet som följer på valet att leva kristet. Här möts man av påtryckningar dels inifrån men också utifrån i meningen att ”icke-kristna” också har en uppfattning om hur jag som kristen skall leva mitt liv.

”Ty målet för en kristen är inte att vinna människors välvilja”²² – och det kräver mod

²⁰ Tillich Paul, *The courage to be*, s. 162

²¹ Ibid.

²² Luther M, *Om en kristen människas frihet*, s. 66

